

УДК 378.016:93:371.132

ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ - СХОДОЗНАВЦІВ

Володимира Федина

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто деякі психолого-педагогічні аспекти формування професійної компетентності, що мають безпосередній вплив на підготовку фахівців–сходознавців.

Ключові слова: професійна компетентність, професійне становлення, психологічна підготовка, мотивація, інтерес, адаптація, фахівці – сходознавці.

Формування професійної компетентності – процес, що триває протягом усього професійного становлення і починається набагато раніше від безпосередньої професійної діяльності.

Ми ставили за мету проаналізувати психолого-педагогічні аспекти процесу підготовки фахівців-сходознавців, що відіграють важливу роль у їхньому становленні і впливають на процес формування професійної компетентності.

Деякі питання професійної компетентності щодо підготовки фахівців-сходознавців висвітлено у працях Е. М. Косміної, Н. А. Шаматової. Аналізу методів викладання сходознавчих дисциплін – як безпосереднього впливу на формування професійної компетентності присвячено праці А. П. Буянової, Т. Х. Халмирзаєвої, В. А. Мухамеджанової, З. А. Умарової, С. А. Бахши.

Професійне становлення особистості – це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих і професійно важливих рис, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності відповідно до індивідуально-психологічних особливостей особистості. Доктор психологічних наук Е. Ф. Зеєр виділяє в цілісному процесі професійного становлення особистості такі етапи:

- *оптація* – формування професійних намірів, професійне самовизначення, усвідомлений вибір професії на основі визначення індивідуально-психологічних особливостей;
- *професійна підготовка* – формування професійної спрямованості й системи соціально і професійно орієнтованих знань, умінь, навичок, набуття досвіду розв'язання типових професійних задач. У процесі

навчання увагу студентів потрібно спрямовувати на їхню подальшу професійну підготовку, яка передбачає формування:

- а) самовизначення – уміння виробляти свої позиції в житті; формувати власний світогляд, уміння ставити і виконувати поставлені перед собою завдання
- б) самореалізації – утвердження себе як особистості; розвиток творчих здібностей (наукових, художніх, організаційно-комунікативних);
- в) самоорганізації – навички елементарної психічної саморегуляції; організації режиму життя; досягнення поставленої мети;
- *професійна адаптація* – вступ у професію, опанування нової соціальної ролі, засвоєння нових технологій професії, набуття досвіду самостійного виконання професійної діяльності;
- *первинна і вторинна професіоналізація* – формування професійного менталітету, високоякісне виконання професійної діяльності [2].

Первинне формування професійної компетентності починається з професійного становлення, зокрема зі стадії оптації – формування професійних намірів. У віці ранньої юності особистість починає професійно самовизначатися, відбувається переоцінка навчальної діяльності. Є всі підстави вважати, що на стадії оптації відбувається зміна провідної діяльності з навчально-пізнавальної на навчально-професійну. Процес формування першого етапу професійного становлення розпочинається ще задовго до вступу у вищий навчальний заклад. На вибір спеціальності впливають різні чинники: велика суспільна значущість; можливість продовжити наукові дослідження; здатність налагодити зв'язки з носіями східних мов; можливість переїхати жити на Схід, ознайомитися з культурою, цивілізацією й традиціями країн Близького, Середнього та Далекого Сходу; поради рідних та близьких; матеріальне забезпечення та ін.

Професійна підготовка передбачає формування професійних знань, умінь та навичок, тобто пізнавального компонента, що є складовим професійної компетентності відповідно до структури діяльності. Власне професійні знання, уміння й навички забезпечують організацію професійної діяльності.

Знання самі по собі не можуть бути передані в готовому вигляді, шляхом простого повідомлення. Викладач повинен розуміти, що студент краще оволодіває знаннями на основі активних пізнавальних процесів, якщо його дії підсилюються почуттям відповідальності, обов'язку за свою професійну підготовку. Оволодіння знаннями потребує чіткого і точного їх сприйняття, осмислення, запам'ятовування і застосування на практиці. Навички формуються нерівномірно. Для них характерні процеси затримки і

зупинки. Це пов'язано із втратою, втратою інтересу, з погіршенням методичних прийомів, перешкодами.

Головну увагу в підготовці висококваліфікованих фахівців-сходознавців слід приділяти розвитку ціннісно-орієнтаційного компонента професійної діяльності. А це залежить від того, на які цінності в галузі майбутньої професійної діяльності орієнтуватиметься особистість уже на початку навчання. Фахівці-сходознавці на сучасному етапі дедалі більше стають потрібними для суспільства, однак не достатньо відпрацьована система їх підготовки. Бажання суспільства не збігаються з реальними можливостями майбутніх фахівців. Треба налагодити систему навчального процесу підготовки фахівців-сходознавців, підібрати відповідні навчальні методи, створити необхідні умови для реалізації поставлених завдань.

Такі складові професійної компетентності відповідно до структури діяльності, як пізнавальний, ціннісно-орієнтаційний та настановчо-поведінковий компоненти, передбачають розгляд професійної компетентності через професійну готовність, що визначається розумінням навчально-професійних завдань, усвідомленням своєї відповідальності, бажанням досягнути успіху [8]. Важливою умовою формування готовності є наявність відповідних властивостей, передусім задатків та здібностей особистості до майбутньої діяльності. Готовність до діяльності розвивається на основі засвоєння загальних та професійних знань, формування вмінь та навичок, удосконалення сформованих професійно важливих рис особистості. Формування готовності до діяльності починається зі ознайомлення з професією [7].

Що стосується психолого-педагогічного аспекту готовності студента до професійної діяльності, то варто виокремити три головні позиції, які студент постійно займає у навчальному процесі: той, якого навчають; той, хто навчається; той, хто навчає [3]. Оскільки становлення позиції того, якого навчають, відбувається в школі, то у випадку із сходознавцями важливо в перший же рік навчання у вищому навчальному закладі створювати ситуації, що забезпечують перехід на позицію того, хто навчається. Такі ситуації орієнтують студентів на виявлення самостійності в навчальній діяльності. Досвід свідчить, що далеко не кожен студент першого чи другого років навчання легко справляється із завданням визначити для себе цілі своєї діяльності та способи й прийоми їх досягнення. А як бути у ситуації із сходознавчими дисциплінами, коли студенти приходять на перший курс сходознавчого відділення вищого навчального закладу соціально-психологічно не підготовленими, оскільки вони не мали змоги адаптуватися і "відчутти на смак" сходознавчі дисципліни.

Отже, психологічну готовність слід визначати як суттєву передумову цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. Вона

допомагає людині успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, досвід, особистісні риси, зберігати самоконтроль і перебудувати свій спосіб дій у разі виникнення непередбачених перешкод.

Наступним етапом професійного становлення як процесу, упродовж якого відбувається формування професійної компетентності, є професійна адаптація. Зміна соціального оточення, новий статус, докорінна відмінність стилів навчання, збільшення обсягу самостійної роботи – ось далеко не повний перелік чинників, що вимагає від студента особливих зусиль на початковому етапі навчання у вищій школі. Адаптованість слід розглядати як справжню гармонію між суб'єктивними цілями і кінцевим результатом, що супроводжується позитивним ставленням особистості до навколишнього світу і самого себе. Це виражається в розумінні, прийнятті та адекватному оціненні подій і явищ реального буття. Зростання психічного та інтелектуального навантаження, якого зазнає студент на початковому етапі навчання, може призвести до виникнення та розвитку несприятливих психічних станів і в цілому негативно впливатиме на процес формування професійної компетентності [9]. Професійна адаптація як один з основних компонентів професійної діяльності – складний процес засвоєння людиною професійних ролей. Н. Леонт'єв акцентує, що реальна основа особистості не в закладених в неї генетичних програмах, не в глибинах її природних задатків і навіть не в набутих нею знаннях, уміннях, навичках, зокрема професійних, а в тій системі діяльності, яка реалізується цими знаннями, вміннями, навичками [6].

Треба брати до уваги темперамент, здібності, досвід кожного студента, що допоможе продуктивно формувати професійний менталітет, забезпечить високоякісне виконання професійної діяльності. Такі характеристики має первинна і вторинна професіоналізація – наступний етап професійного становлення. Професіоналізм, як зазначає президент Міжнародної академії акмеологічних наук Н. В. Кузьміна, виявляється у тому, як фахівець аналізує виробничу ситуацію, на які ознаки орієнтується, як швидко формулює професійні завдання, як приймає рішення і реалізує їх, як порівнює реальні результати з тими, за якими проводив пошук, як реконструює власну діяльність і як її обґрунтовує [5].

Щоб оптимізувати навчальний процес східних мов, велику увагу слід приділяти формуванню комунікативної компетенції, що полягає у вмінні обмінюватися інформацією, порозумітися з людьми іншого культурного та релігійного спрямування за допомогою вербальних чи невербальних засобів спілкування. Ця компетенція передбачає розуміння власної суспільної ролі, суспільної позиції співрозмовника, потребує вміння визначити місце і час спілкування, використати адекватні вирази, пов'язані з внутрішньою культурою [10].

Важливу роль відіграє психологічна підготовка, яка, крім того, що сприяє оптимізації навчального процесу, передбачає формування професійної здатності особистості до майбутньої професії, до цілеспрямованої психічної роботи з метою зміни властивостей особистості, її поведінки та особистісно-професійного розвитку. Формування професійної здатності передбачає систематичне і творче використання різноманітних форм, методів виховання і навчання залежно від вимог майбутньої професії до психологічної сфери фахівця. У контексті підготовки майбутніх фахівців-сходознавців особливо актуальне питання психологічної адаптації студентів Заходу до вивчення сходознавства. Для того, щоб пізнати Схід, треба починати з розуміння світогляду та менталітету цих народів. Це можна зробити, знаючи, що є основою їхнього щоденного життя. А це, найперше і найголовніше, є дотримання догм ісламу, який поєднує як релігійне, так і політичне життя.

У контексті психологічної підготовки (відповідно до індивідуального підходу) варто вести мову про розвиток професійного інтересу. Сформувати професійний інтерес можна лише за наявності чіткої взаємодії школи, вищого навчального закладу та практичного застосування своїх знань [1].

Інтерес зростає значною мірою завдяки збільшенню знань й суспільному значенню. Також береться до уваги збільшення інтересу, динаміка, що базується на основі системи знань зі східної мови. Основним джерелом інтересу в навчальній діяльності є зміст, а метод характеризує спосіб руху змісту. Пізнавальний інтерес має безпосередній вплив на діяльність майбутніх фахівців-сходознавців.

Оскільки на території України перша і найголовніша фаза – зародження інтересу до східних мов – лише на початковій стадії, тому що середні навчальні заклади, де б вивчали сходознавчі дисципліни, тільки починають свою діяльність, всю відповідальність за формування висококваліфікованого фахівця несуть викладачі вищих навчальних закладів, які повинні розпалювати інтерес у студентів, так організовувати навчальний процес, щоб інтерес зростав і, як результат, приносив багаті плоди як студентові зокрема, так і суспільству в цілому [4].

Лише наприкінці ХХ ст. на території України починають відкривати середні навчальні заклади, де вивчають сходознавчі дисципліни. У Харкові відкривають українську гімназію № 6, де вивчають китайську та перську мови. В Одесі діє приватна школа-комплекс “Інтелект”, де вивчають японську мову. У класичній гімназії при Львівському національному університеті імені Івана Франка викладають японську мову і факультативно перську. У загально-освітній школі № 165 Залізничного району м. Києва вивчають японську мову, в гімназії “Грейс” у м. Києві – корейську мову, у школі I ступеня “Оріана” Оболонського району м. Києва – перську й мову

хінді, у школі-дитячому садку “Муа-суан” м. Харкова – в’єтнамську мову [11].

Важливою умовою розвитку інтересів студентів до майбутньої професійної діяльності є формування у них мотивів, які сприяють оптимізації процесу професійного становлення майбутніх фахівців. У процесі мотивації об’єднуються пізнавальні процеси в оцінювальний механізм і виробляються стратегії задоволення потреби та оцінюється важливість виникнення потреби для теперішнього і майбутнього особистості. Під впливом об’єктивних суспільних відношень мотиви визначають стратегію задоволення потреб за посередництвом побудови ієрархії цілей.

Власне потреби, мотиви, світогляд, установки та цілі формують професійну спрямованість як одну з психологічних підструктур професійної компетентності, що створює внутрішню передумову для забезпечення суспільної активності особистості, самоосвіти, самовиховання та ставлення студента до різних видів навчальної діяльності.

Отже, стратегія формування професійної компетентності у фахівців-сходознавців у вищому навчальному закладі залежить від трьох головних чинників організації процесу навчання:

- мети навчання (для чого навчатися);
- змісту (чому саме навчати);
- принципів організації навчального процесу (як навчати);

На підставі вищевикладених теоретичних положень та структурних компонентів можемо зробити висновок, що процес формування професійної компетентності охоплює продуктивне вирішення послідовних етапів:

- актуалізацію потреб особистості та співвіднесення їх із вимогами й умовами професійного розвитку;
- розвиток гностичних умінь і залучення їх у реальний навчальний процес;
- ознайомлення з головними засобами психологічної психодіагностики, оволодіння засобами самопізнання;
- рефлексію професійної діяльності;
- формування установки на ціннісне ставлення, а також потреби у самопізнанні й професійному самовдосконаленні.

1. *Вайсбург А.* Проблема виховання у учащихся професійного інтереса // Тезиси докл. Респ. симпозиума Психологические аспекты профориентационной работы среди молодежи. Ташкент, 1981. С. 55–56.
2. *Єрмакова С. С.* Кризи професійного становлення // Наука і освіта. 2005. № 5–6. С. 58.

3. *Заболотська О.* Концепція розвитку індивідуальності майбутнього вчителя іноземних мов // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. пед. 2005. Вип. 20. С. 33–39.
4. *Калмыкова Е. И.* Методы стимулирования учебной деятельности при обучении иностранным языкам // Профессионально-ориентированное обучение иностранным языкам в вузе: Межвуз. сб. науч. трудов. Пермь, 1982. С. 68–74.
5. *Кузьмина Н. В.* Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. М., 1989.
6. *Леонтьев А. Н.* Деятельность, сознание, личность. М., 1977. С. 82–84.
7. *Леонтьев В. Г.* Психологические механизмы мотивации деятельности. Новосибирск, 1987. С.78–80.
8. *Мойсеєнко А. О.* Готовність населення України до діяльності в інформаційному суспільстві // Інформаційне суспільство України. 2004. www.isu.org.ua/uploads/publications.31.doc.
9. *Мороз А. Г.* Профессиональная адаптация молодого учителя. К., 1998. С. 134.
10. *Ордон У.* Професійні компетентності вчителя у сучасній Польській системі освіти // Педагогічні науки. 2004. С. 191–196.
11. *Чжен В. А.* До питання ефективності системи навчання східних мов. К., 2004.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMING THE SPECIALISTS-ORIENTALISTS' PROFESSIONAL COMPETENCE

Wolodymyra Fedyna

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA - 79000 L'viv, Ukraine*

The paper considers some of the psychological and pedagogical aspects of forming the professional competence that has the direct influence on the specialists – orientalists' preparation.

Key words: professional competence, professional growth, psychological preparation, motivation, interest, adaptation, specialists-orientalists.

Стаття надійшла до редколегії 10.11.2006

Прийнята до друку 15.12.2006